

Φάκελος Υλικού, Ενότητα 7
(Αριστοτέλης, Πολιτικά)
Φιλοσοφικός Λόγος, σελίδα 175-κείμενο από μετάφραση

ΕΝΟΤΗΤΑ 14^η- (Α 2, 15-16)

Χωρίς αρετή και δικαιοσύνη ο άνθρωπος είναι το αγριότερο ζώο

Είναι φυσική λοιπόν η τάση του ανθρώπου να συνυπάρχει μαζί με άλλους σε μια τέτοια κοινωνία. Κι εκείνος όμως που πρώτος τη συγκρότησε, υπήρξε ένας από τους πιο μεγάλους ευεργέτες του ανθρώπου. Γιατί όπως ο άνθρωπος είναι το ανώτερο από όλα τα όντα όταν φτάνει στην τελειότητά του, έτσι όταν σπάζει τη σχέση του με τον νόμο και τη δικαιοσύνη γίνεται το χειρότερο από όλα. Δεν υπάρχει πιο ανυπόφορο και πιο ολέθριο πράγμα από την αδικία που διαθέτει όπλα. Ο άνθρωπος, από την άλλη, γεννιέται εφοδιασμένος από τη φύση με όπλα για να υπηρετήσει τη φρόνηση και την αρετή, που όμως μπορεί να τα χρησιμοποιήσει εξ ολοκλήρου και για αντίθετους σκοπούς. Γι' αυτό ο δίχως αρετή άνθρωπος είναι από όλα τα όντα το πιο ανόσιο και το πιο άγριο, το χειρότερο από όλα στις ερωτικές απολαύσεις και στις απολαύσεις του φαγητού. Η δικαιοσύνη είναι στοιχείο συστατικό της πόλης· είναι αυτό που συγκρατεί την τάξη στην πολιτική κοινωνία. Και η ορθή εφαρμογή της καθορίζει τι είναι δίκαιο (μετάφραση Β. Μοσκόβης)

Ι) Ερμηνευτικά Σχόλια

A. Σχολικά Εγχειρίδια: *Φάκελος Υλικού*, σελίδες 68-69,
Φιλοσοφικός Λόγος, Σελ. 175

B. Συμπληρωματικά Ερμηνευτικά Σχόλια

1. Θέμα και Δομή της Ενότητας

Θέμα: Οι ολέθριες επιπτώσεις που έχει για την κοινωνία η χρήση των φυσικών εφοδίων του ανθρώπου από όσους είναι χωρίς αρετή και άδικοι.

Δομή

A. Φυσική η τάση του ανθρώπου να συνυπάρχει με τους άλλους.

B. Η χρήση των εφοδίων του ανθρώπου:

1. Στόχος των εφοδίων η υπηρετήση της δικαιοσύνης και της αρετής
2. Ολέθρια αδικία με την κακή χρήση των εφοδίων

Γ. Η αξία της δικαιοσύνης για την πόλιν

2. Πώς εξηγεί ο Αριστοτέλης την τάση των ανθρώπων για ζωή στην κοινωνία:

Στις προηγούμενες διδακτικές ενότητες(>Φιλοσοφικός Λόγος), ο Αριστοτέλης προσδιορίζει το νόημα της «τοιαύτης κοινωνίας»: πρόκειται για την πόλη που υπάρχει εκ φύσεως, έχει φτάσει στην ολοκλήρωση και αποτελεί άριστη μορφή κοινωνικής συμβίωσης. Σε αυτό το χωρίο προβάλλεται η φυσική τάση του ανθρώπου να ενταχθεί σε μία τέτοια ολοκληρωμένη κοινωνία.

Ωστόσο, ο Αριστοτέλης δεν πιστεύει ότι η κοινωνία του ανθρώπου υφίσταται μόνο λόγω της χρησιμότητάς της. Πιο συγκεκριμένα, σε άλλα έργα του

διασκεδάσει την εντύπωση ότι το μοναδικό, δηθέν, κίνητρο για τη συνύπαρξη και συμβίωση των ανθρώπων είναι η ωφέλεια ή το συμφέρον του ατόμου. Αντίθετα, υποστηρίζει ότι κίνητρό τους είναι κυρίως η επιθυμία τους να συμβιώσουν: «οι άνθρωποι ακόμη κι αν δεν χρειάζονται ο ένας τη βοήθεια του άλλου, δεν επιθυμούν λιγότερο τη βελτίωσή τους. Όμως εκτός από αυτό, και το κοινό συμφέρον τους κάνει να συγκεντρώνονται για πολιτική βελτίωση, αυτή καλυτερεύει τη ζωή του καθενός ξεχωριστά».

Τέλος, ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι η συμβιωτική τάση του ανθρώπου υπηρετεί και άλλες αξίες, όπως είναι η φιλία, η ισοότητα, η δικαιοσύνη.

3. Σχολιασμός καίριων λέξεων και φράσεων

- **«ὁ δὲ πρῶτος συστήσας»:** εκείνος που πρώτος τη συγκρότησε»:

Για την ερμηνεία αυτού του χωρίου έχουν διατυπωθεί δύο απόψεις:

α) Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν στις προηγούμενες ενότητες, η πόλη υπάρχει εκ φύσεως και είναι φανερό ότι εκείνος που συγκρότησε την πολιτική συνύπαρξη των ανθρώπων είναι η φύση.

β) Σύμφωνα με το βιβλίο του καθηγητή (σελ. 194): Είναι φανερό πως ο Αριστοτέλης θέλει να πει ότι μπορεί η πόλη να είναι κάτι το φυσικό. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι η γέννηση και η αύξησή της δεν προϋποθέτει τη σύμπραξη και τη συνδρομή του ανθρώπου. Άλλο πράγμα η «φυσική ιδιότητα», η «φυσικότητα» της πόλης και άλλο «η κατασκευή» και η «συγκρότησή» της. Δηλαδή, για το τελικό αποτέλεσμα είναι απαραίτητα δύο πράγματα: *η φύση και η τέχνη*. Κάτι παραπάνω: *η συνεργασία φύσης και τέχνης*.

Συμπληρωματικά: Στη φράση «εκείνος που πρώτος τη συγκρότησε», με το αρσενικό γένος εννοείται η σύμπραξη του ανθρώπου με την τέχνη (με τον όρο «τέχνη» δεν νοούνται οι καλές τέχνες). Βέβαια, ο Αριστοτέλης δεν αναφέρει κανένα ιστορικό ή μυθικό πρόσωπο, που συγκρότησε με τέχνη την πρώτη πολιτική κοινωνία (εμείς θα μπορούσαμε να θυμηθούμε τον Θησέα, ο οποίος, σύμφωνα με τη μυθική παράδοση των Αθηναίων, συνοίκισε την πόλη τους και την οργάνωσε ως πολιτειακή κοινότητα). Με την ερμηνεία αυτή δεν αίρεται η θέση ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως: η φύση έδωσε, βέβαια, στον άνθρωπο την τάση να οργανωθεί σε πολιτικές κοινότητες. Όμως αυτό το έκανε πραγματικότητα πρώτος κάποιος άνθρωπος συγκροτώντας την πόλιν, πετυχαίνοντας, δηλαδή, την πολιτική συνύπαρξη με τη θέσπιση νόμων και την επιβολή της δικαιοσύνης.

- **γάρ:** Με όσα ακολουθούν, αιτιολογείται η φράση **«μεγίστων αγαθών αἷτιος»**-υπήρξε ένας από τους πιο μεγάλους ευεργέτες του ανθρώπου». Σύμφωνα με το κείμενο, η αιτιολόγηση βρίσκεται στη φράση: **«οὕτω και χωρισθείς νόμου...πάντων-ο άνθρωπος...όταν σπάξει τη σχέση του με τον νόμο και τη δικαιοσύνη γίνεται το χειρότερο από όλα (τα όντα)».**

Αν δούμε τη φράση αυτή στο στενό συντακτικό πλαίσιο, δεν έχουμε επαρκή αιτιολόγηση. Αν όμως λάβουμε υπόψη όλο το περιεχόμενο της ενότητας, θα έχουμε την ακόλουθη αιτιολόγηση:

Εκείνος που συγκρότησε πρώτος την πολιτική κοινωνία υπήρξε ένας από τους πιο μεγάλους ευεργέτες του ανθρώπου. Κι αυτό γιατί θεσπίζοντας νόμους και επιβάλλοντας τη δικαιοσύνη, απομάκρυνε όλα τα ανυπόφορα και ολέθρια κακά που φέρνει η άδικη από τον άνθρωπο

χρήση των εφοδίων του. Με άλλα λόγια, γλίτωσε τους ανθρώπους από τα ολέθρια κακά της αδικίας.

- **«ὥσπερ γάρ και τελεωθείς...χειρίστον πάντων»**

Γιατί ὅπως ο άνθρωπος είναι το ανώτερο από όλα τα ὄντα όταν φτάνει στην τελειότητά του, έτσι όταν σπάζει τη σχέση του με τον νόμο και τη δικαιοσύνη, γίνεται το χειρότερο από όλα: Όταν ο άνθρωπος τελειωθεί, όταν ολοκληρώσει τον φυσικό του προορισμό, τότε γίνεται το ανώτερο από όλα τα άλλα ζώα. Αντίθετα, όταν αρνηθεί και ακυρώσει την αξία του νόμου και της δικαιοσύνης, τότε γίνεται θηρίο, ξεπέφτει στην κατάσταση του ζώου. Ανάλογη άποψη διατύπωσε ο Πλάτωνας στους «Νόμους».

- **«Χαλεπωτάτη γάρ ἀδικία ἔχουσα ὄπλα»**

«Δεν υπάρχει πιο ανυπόφορο και πιο ολέθριο πράγμα από την αδικία που διαθέτει ὄπλα»: Όταν δηλαδή ο άνθρωπος σπάσει τη σχέση του με τον νόμο και τη δικαιοσύνη, μεταμορφώνεται σε θηρίο, υπακούοντας στα ζωώδη ένστικτα. Διαπράττει αδικίες και άνομες πράξεις. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι, πριν από τη δικαιοσύνη ως συστατικό στοιχείο της πόλης, ο Αριστοτέλης αναφέρει την αντίθετη έννοια, την αδικία και τον άδικο, αυτόν που δεν έχει αρετή και παραβιάζει τον νόμο. Υπογραμμίζει πόσο κακό μπορεί να κάνει ο άδικος, όταν μάλιστα έχει τα ὄπλα με τα οποία τον εφοδίασε η φύση για τον αντίθετο σκοπό, για να υπηρετήσει, δηλαδή, τη φρόνηση και την αρετή. Έτσι, με μία συσσώρευση αρνητικών προσδιορισμών, η αδικία θεωρείται ως «το πιο ανυπόφορο και το πιο ολέθριο πράγμα».

Ο Αριστοτέλης αναφέρεται στο ίδιο θέμα και στα *«Ἠθικά Νικομάχεια»* με τη φράση «μυριοπλάσια γάρ ἂν κακά ποιήσειεν ἄνθρωπος κακός θηρίου» (=ένας κακός άνθρωπος θα μπορούσε να κάνει απείρως περισσότερα κακά από ένα θηρίο). Την ίδια θέση διατυπώνει και ο Πλάτωνας στους *«Νόμους»* λέγοντας ότι ο άνθρωπος γίνεται το πιο άγριο από όλα τα ζώα της πλάσης αν δεν πάρει τη σωστή αγωγή. Το ίδιο νόημα έχει και η μεταγενέστερη φράση των Ρωμαίων *«homo homini lupus»* (= ο άνθρωπος είναι για τον άνθρωπο λύκος).

- **ἄνθρωπος ἔχων ὄπλα-«εφοδιασμένος με ὄπλα»:** Τα ὄπλα με τα οποία είναι εφοδιασμένος ο άνθρωπος από τη φύση είναι τα φυσικά του «πάθη» και κυρίως ο «λόγος». Με αυτά τα ὄπλα πρέπει να υπηρετείται η «φρόνηση» και η «αρετή». Ωστόσο, κάποιοι τα χρησιμοποιούν και για το κακό, για την αδικία.

- **Διό ἀνοσιώτατον... χειρίστον-«Γι' αυτό ο δίκως αρετή άνθρωπος είναι από όλα τα ὄντα το πιο ανόσιο και το πιο άγριο, το χειρότερο από όλα στις ερωτικές απολαύσεις και στις απολαύσεις του φαγητού»:** Η απουσία ηθικών αρχών καθιστά τον άνθρωπο ἔρμαιο των παθών και των ορέξεών του. Ο άνθρωπος εκτρέπεται από τον φυσικό του προορισμό, γίνεται θηρίο, άσωτος, ακόλαστος.

«ἀνοσιώτατον-το πιο ανόσιο»: Ο δίκως αρετή άνθρωπος χαρακτηρίζεται ως το «πιο ανόσιο» ον, σε σχέση με το θείο. Ο άνθρωπος λοιπόν που δεν μετέχει της αρετής και δεν ζει σύμφωνα με τη λογική, κυριαρχείται από τα πάθη και τις επιθυμίες. Αντί να εθίζεται στην αρετή, υιοθετεί τις ακρότητες της υπερβολής και της έλλειψης. Έτσι διαμορφώνει έναν τρόπο ζωής ξένο προς τις έννοιες της

δικαιοσύνης, του σεβασμού προς τους συνανθρώπους του. Γενικότερα, δεν υπακούει στις ηθικές επιταγές. Παραδίδεται στις ηδονές χωρίς ηθικούς φραγμούς, χωρίς καμιά αίσθηση του μέτρου. Είναι αλαζόνας, θρασύς και οργίλος, έχει ασυγκράτητη γλώσσα και εκμεταλλεύεται τους συνανθρώπους του για δικό του όφελος.

Επομένως, βλέπουμε ότι ο άνθρωπος μπορεί να έχει όλα τα χαρίσματα που τον βοηθούν να γίνει φρόνιμος και ενάρετος, εφόσον, όμως, αυτά καλλιεργηθούν σωστά. Αν δεν συμβεί αυτό, τα φυσικά του χαρίσματα θα μένουν ανενεργά και θα αγωνίζεται να «χορτάσει» τις άνομες ορέξεις του.

4. ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

Στο τέλος του κειμενικού αποσπάσματος ο Αριστοτέλης διατυπώνει τη θέση ότι η δικαιοσύνη **«πολιτικόν. ἡ γάρ δίκη πολιτικῆς κοινωνίας τάξις ἐστίν»**-«είναι ένα στοιχείο συστατικό της πόλης» και «αυτό που συγκροτεί την τάξη στην πολιτική κοινωνία».

-Στο κείμενο η δικαιοσύνη νοείται ως αρετή, α) ως η ιδιότητα ενός ανθρώπου να πράττει σύμφωνα με τους γραπτούς και άγραφους νόμους. Είναι η τήρηση των αρχών του δικαίου από τα μέλη μιας κοινωνίας, με την ορθή εφαρμογή των γραπτών νόμων και με τον σεβασμό των άγραφων νόμων.

β) Νοείται ακόμα και ως θεσμός της πολιτείας (=το δίκαιο): το σύνολο δηλαδή των κανόνων που ρυθμίζουν την οργάνωση του κράτους και τις σχέσεις των πολιτών προς αυτό και μεταξύ τους.

-Η δικαιοσύνη υπάρχει ανάμεσα στους ανθρώπους, των οποίων οι σχέσεις ρυθμίζονται με τον νόμο. Είναι λοιπόν απόλυτα δεμένη με την πόλη στην οποία απόλυτος ρυθμιστής είναι ο νόμος. Είναι η ιδιότητα με την οποία το άτομο ζει σε συμφωνία με την κοινωνική ηθική της πόλης του. Έτσι είναι μια κοινωνική αρετή την οποία πρέπει να ακολουθούν όλες οι άλλες. Δεν υπάρχει, δηλαδή, αυτή καθεαυτή. Όπου υπάρχει δικαιοσύνη, υπάρχουν και όλες οι άλλες αρετές («εν δικαιοσύνη συλλήβδην πασ' αρετή ἐνι»).

(-Κι ενώ ο Αριστοτέλης στην ενότητα 13(> Φιλοσοφικός Λόγος) θεωρούσε τον άνθρωπο το ανώτερο από όλα τα όντα, εδώ θέτει έναν περιορισμό. Ο φιλόσοφος θεωρεί ότι, όταν ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τη λογική («φτάνει στην τελειότητά του-**τελεωθείς**») και ζει σύμφωνα με τους νόμους και τη δικαιοσύνη, είναι το ανώτερο από όλα τα όντα.

Ο νόμος και η δικαιοσύνη τον βοηθούν να τηρεί το μέτρο και τη σωστή στάση απέναντι στα πάθη. Συνεπώς, εξασφαλίζουν την τάξη, την αλληλεγγύη και τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των μελών της κοινωνίας.

Επομένως, **η τήρηση των νόμων και η εφαρμογή της δικαιοσύνης αποτελούν για τον Αριστοτέλη τον αναγκαίο περιορισμό για να τελειωθεί ο άνθρωπος, να ολοκληρώσει τον φυσικό του προορισμό.**

Η ορθότητα αυτού του περιορισμού αποδεικνύεται παρακάτω με την εξέταση των βλαβερών συνεπειών της αδικίας, που προκύπτουν αν ο άνθρωπος δεν χρησιμοποιήσει σωστά, υπηρετώντας, δηλαδή, τη φρόνηση και την αρετή, τα όπλα που του χάρισε η φύση. Ο φιλόσοφος θα αναπτύξει τα επιχειρήματά του με τη μέθοδο **«εκ του αντιθέτου»**: δηλαδή, θα μιλήσει πρώτα για τις επιπτώσεις της αδικίας, για να καταλήξει στο ζητούμενο, στη μεγάλη, δηλαδή, σημασία που έχει η δικαιοσύνη για τη συγκρότηση της πολιτικής κοινωνίας.

* Συνεπώς, η δικαιοσύνη είναι η μεγίστη των αρετών: όταν επικρατεί, αναπτύσσονται και οι άλλες ηθικές και πολιτικές αρετές του ατόμου. Ο ρόλος της είναι πρωταρχικός για την ανάπτυξη του ανθρώπου ως ατόμου και της κοινωνίας ως πολιτικού οργανισμού. Είναι βασική προϋπόθεση για τη λειτουργία της πολιτικής κοινωνίας και το υπέρτατο πολιτικό αγαθό. Μόνο ο άνθρωπος έχει την ικανότητα του λόγου και μπορεί να αντιλαμβάνεται, μεταξύ άλλων, και την έννοια του δικαίου. Αναγνωρίζει τη δικαιοσύνη ως πρωταρχική κοινωνική αρετή αφού μόνο έτσι θα μπορέσει να λειτουργήσει το σύνολο. Τέλος, η δικαιοσύνη θεωρείται και θεμελιώδης ηθική αρετή, αφού αναδεικνύει το άτομο σε ηθική προσωπικότητα: προβαίνοντας σε δίκαιες πράξεις, θα ασκήσει την αρετή και θα υπηρετήσει το κοινό καλό.

5. Το επιχείρημα του Αριστοτέλη

1^η προκειμένη: Ο άνθρωπος είναι ικανός για το καλύτερο και για το χειρότερο. Όταν φτάνει στην τελειότητά του, είναι το ανώτερο ον, ενώ όταν δεν ακολουθεί τον νόμο και τη δικαιοσύνη, γίνεται το χειρότερο από όλα τα όντα. (*«Ὡσπερ γάρ... χειρίστου πάντων»-Γιατί όπως ο άνθρωπος είναι το ανώτερο από όλα τα όντα όταν φτάνει στην τελειότητά του, έτσι όταν σπάζει τη σχέση του με τον νόμο και τη δικαιοσύνη, γίνεται το χειρότερο από όλα»*).

2^η προκειμένη: Η φύση έχει εφοδιάσει τον άνθρωπο με όπλα, τα οποία μπορεί να χρησιμοποιήσει προκειμένου να υπηρετήσει τη φρόνηση και την αρετή, αλλά και για τους εντελώς αντίθετους σκοπούς. (*«Ὁ δέ ἄνθρωπος ὅπλα ἔχων... μάλιστα»*)

Ο άνθρωπος, από την άλλη, γεννιέται εφοδιασμένος από τη φύση με όπλα για να υπηρετήσει τη φρόνηση και την αρετή, που όμως μπορεί να τα χρησιμοποιήσει εξ ολοκλήρου και για αντίθετους σκοπούς).

Συμπέρασμα: Η δικαιοσύνη είναι το απαραίτητο συστατικό στοιχείο της πόλης, το οποίο μπορεί να διατηρήσει την τάξη στην πολιτική κοινωνία (*«Ἡ δέ δικαιοσύνη...τάξις ἐστίν»- Η δικαιοσύνη είναι στοιχείο συστατικό της πόλης. Είναι αυτό που συγκρατεί την τάξη στην πολιτική κοινωνία*).

II) Συμπληρωματικές ερμηνευτικές ερωτήσεις

1. Ο Αριστοτέλης έχει υποστηρίξει ότι η πόλη ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως. Εδώ αναφέρει: «ὁ δέ πρῶτος συστήσας μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος». Να δείξετε ότι δεν υπάρχει αντίφαση μεταξύ των χωρίων.
2. Σε άλλο απόσπασμα, ο φιλόσοφος θεωρεί τον άνθρωπο ως το ανώτερο από όλα τα όντα. Εδώ θέτει έναν περιορισμό και αποδεικνύει την ορθότητά του. Ποιος είναι ο περιορισμός και ποια συλλογιστική πορεία ακολουθεί ο Αριστοτέλης για την απόδειξη της θέσης του;

(www.study4exams.gr)

(www.dschoool.edu.gr)

(Λυπουρλής Δ.- Μωραΐτου Δ., «Αριστοτέλης» σε Βιβλίο του Καθηγητή για τον Φιλοσοφικό Λόγο, ΟΕΔΒ 2004)

(Δρ. Ιωάννης- Παναγιώτης Αμπελάς, «Φιλοσοφικός Λόγος, Αρχαία Ελληνική Γραμματεία Ο.Π Ανθρωπιστικών Σπουδών Γ Λυκείου»< www.google.gr)

63ο Γενικό Λύκειο Αθηνών

25-3-2017

6-12-2020

Μαρία Ευγενίου